

MIROSLAW KRAJEWSKI

CHRONOLOGICZNO-SYNCHRONICZNY

PRZEGLĄD

POWSZECHNYCH

DZIEJÓW EDUKACJI

Bydgoszcz-Rypin 2009

Pracę do druku opiniował
prof. zw. dr hab. Marian Pawlak

Na okładce:

Typus fundationis Academiae Crac. (Założenie Akademii Krakowskiej),

(z:) *Źródła do historii wychowania, (wybór),*

cz. 1: *Od starożytnej Grecji do końca w. XVII*, wybrał i objaśnił Stanisław Kot,
nakład Gebethnera i Wolffa,

Warszawa-Kraków-Lublin-Łódź-Paryż-Poznań-Wilno-Zakopane 1929, ryc. 13.

Drzeworyt naśladujący starą płaskorzeźbę z XV wieku znad grobowca Władysława Jagiełły
w Katedrze Wawelskiej.

Opis za S. Kot: Na lewo - Władysław Jagiełło otaczający Litwinów,

których chrzci biskup (nad nim jako patron Polski św. Stanisław),

na prawo – królowa Jadwiga przyprowadzająca Polaków (nad nią św. Władysław, król węgierski),
wspólnie podtrzymują gmach uniwersytetu, w którym odbywa się wykład.

U dołu modli się św. Jan Kanty.

© Copyright by Mirosław Krajewski 2009

ISBN 978-83-88701-37-5

*Żadna część tego skryptu nie może być powielana ani rozpowszechniana
za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących,
nagrywających i innych bez pisemnej zgody autora.*

Wszechnica Edukacyjna i Wydawnicza „Verbum”

„(...) do dziś jeszcze mądrość nasza cała
składa się z greckiej, rzymskiej
i tej co w Kościele (...)”.

Cyprian Kamil Norwid (1821-1883),
Do Walentego Pomiana

Prolegomena

Historiografia dziejów edukacji i nauki jest obszerna. W szczególności obfite są dokonania dotyczące tego pierwszego segmentu działalności człowieka. Jednak systematyka rozwoju edukacji jest wciąż niepodjętym wyzwaniem. Brakuje choćby leksykonu powszechnych dziejów nauki i edukacji. Dla potrzeb *stricte* edukacyjnych, w celu uporządkowania wiedzy osób z różnych powodów zajmujących się przeszłością tych dziedzin aktywności ludzkiej, przedstawiamy chronologiczno-systematyczny przegląd dziejów edukacji, z przekonaniem, iż pozwoli on lepiej zrozumieć rozwój instytucji edukacyjnych i naukowych i związanych z nimi dokonań wybitnych jednostek na przestrzeni dziejów.

Nie tylko na potrzeby tego wyboru pojęcie „edukacja” (od hebr. *jāsar* – wychowywać, kształcić, karcić; łac. *educatio* – wychowanie, wykształcenie; *educator* – → wychowawca; *educare* – edukować, wychowywać, kształcić; *e* – wy, *ducere* – wodzić, prowadzić, *dux*, *ducis* – wódz przywódca), w odniesieniu do ludzi oznacza ogół procesów wychowawczych i zadań obejmujących zarówno wychowanie jak i kształcenie, bowiem w stosunku do zwierząt oznaczać będzie ono hodowlę, hodowanie, zaś w stosunku do rzeczy – wykończenie lub ostateczne ukształtowanie. W pierwszym znaczeniu jest to ogół planowych i świadomych działań za pomocą zrjonalizowanych metod, prowadzących do ukształtowania osobowości i wyposażenia w określony zasób wiedzy oraz umiejętności jednostki, bądź zespołu ludzki. Edukacja jest zatem czynnikiem kształtowania osobowości człowieka i warunkiem jego rozwoju *sensu largo*.

Dla pełnej orientacji warto przypomnieć podział cywilizacji na najważniejsze okresy, które mają swoje odniesienie w dziejach edukacji. Pierwszy z okresów – starożytność sytuujemy jako ten etap historii narodów zamieszkujących obszary śródziemnomorskie od pierwszych przejawów życia historycznego do upadku Cesarstwa Zachodnio-Rzymskiego (476 r. n.e.). Średniowiecze datuje się umownie od 476 r., tj. upadku Zachodniego Cesarstwa Rzymskiego do 1492 r., czyli do odkrycia Ameryki przez Krzysztofa Kolumba. Część naukowców końcową cezurę tego okresu chce ustalić na rok 1453, czyli upadek Konstantynopola, bądź przesunąć aż do roku 1517, tj. wybuchu Reformacji. Całość epoki, obejmującą ponad tysiąc lat, za prof. S. Litakiem, można podzielić na trzy okresy: średniowiecze wczesne (do XI wieku, średniowiecze pełne (XI-XIII w.) oraz średniowiecze późne (XIV-XV w.).

Następującą po średniowieczu epoką jest Odrodzenie i obejmuje okres całej kultury europejskiej od końca XV stulecia do początków, najdalej do pierwszej połowy XVII wieku. Epoka Oświecenia sytuuje się w latach od około 1690 do około 1790 r., przy czym w Niemczech i w Polsce było one spóźnione. Przyjmuje się, iż w Polsce Oświecenie przypada od lat trzydziestych XVIII wieku do około roku 1820. Myśl i praktykę edukacyjną XIX wieku świadomie „połączono” z początkami XX stulecia. Ostatni okres dotyczy najnowszych

dziejów edukacji – po drugiej wojnie światowej. W tym ostatnim nie wyróżniono okresu do zmiany ustrojowej w Polsce i państwach Bloku sowieckiego, jednak w latach 1945-1989 podano szereg informacji wyraźnie sytuujących edukację w Polsce.

Skrypt szereguje nazwiska filozofów, pedagogów i historyków edukacji oraz synchronizuje ich najważniejsze dokonania z praktyką edukacyjną (szkoły, uniwersytety, instytucje, organizacje, wynalazki dydaktyczne). Daty życia filozofów i pedagogów, szczególnie epoki starożytnej i średniowiecza, wobec ich rozbieżności w różnych źródłach, przyjęto za 31-tomową *Wielką encyklopedią powszechną PWN* (Warszawa 2001-2005), bądź (w przypadku braku tam biogramu) - *Britannicy. Edycja Polska* (t. 1-49: 1997-2005). Przy każdej postaci, która w dziejach edukacji odegrała niepoślednią rolę, po bardzo ogólnej informacji biograficznej, po średniku (;) podano także w układzie chronologicznym tytuły najważniejszych ich dzieł oraz (w nawiasie) datę wydania. Poza instytucjami edukacyjnymi *sensu stricto* (szkoły, akademie, uniwersytety) w zestawieniu nie pominięto powoływania towarzystw naukowych ogólnych w Polsce i na świecie, które prowadziły niejednokrotnie ożywioną działalność edukacyjną.

Próby chronologiczno-synchronicznego ujęcia dziejów edukacji podejmowali już niektórzy historycy wychowania w dołączonych do swoich prac krótkich zestawieniach, np.: Józef Krasucki, *Historia wychowania*, Warszawa 1985, ss. 250-261 oraz Stefan Wołoszyn, *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie*, Warszawa 1986, ss. 752-761. Prezentowany przegląd, aczkolwiek znaczenie wykraczający swą objętością w stosunku do wyżej wymienionych, żadną miarą nie pretenduje do ujęcia komplementarnego. Stanowi on jedynie przyczynek do takiego przedsięwzięcia. Może on okazać się przydatny tym wszystkim, którzy studiują historię myśli pedagogicznej, historię wychowania oraz podejmują badania z tego zakresu wiedzy.

Lata życia	Myśl pedagogiczna, jej przedstawiciele, koncepcje i główne prace (dzieła)	Okres – daty	Praktyka edukacyjna: szkoły, akademie i uniwersytety, instytucje, organizacje, wynalazki i inne najważniejsze wydarzenia edukacyjne
1	2	3	4
	STAROŻYTNOŚĆ		(do 476 r. n.e.)
		IV tys. p.n.e.	Sumerowie, znane sobie, pismo obrazkowe przekształcili w pismo klinowe.
		IV–końca II tys. p.n.e.	W kulturze Bliskiego Wschodu dominowała rodzina przypominająca żydów zbiorowe, jednak pod koniec tego okresu egzystencję jej członków przenoszono na rodziny małe.
		ok. 3000 p.n.e.	W Egipcie powstało pismo hieroglificzne, które w swej ikonografii odzwierciedlało otaczającą Egipcjan naturę i przedmioty.
		III-II tys. p.n.e.	- W Chinach istniał system szkolny, a nim nawet egzaminy państwowe. - W starożytnej Grecji, w epoce kultury kretańskiej (III - połowa II tys. p.n.e.), jak i epoce mykeńskiej (II tysiądecie p.n.e.) wychowanie odbywało się w rodzinie w ramach całej warstwy społecznej.
		ok. 2850-2052 p.n.e.	Okres tzw. starożytności egipskiej – silny rozwój kultury i nauki, w tym rozwój pisma hieroglificznego.
		II poł. II tys. p.n.e.	Na terytorium zachodniej Syrii lub Palestyny ukształtowało się pismo alfabetyczne, przy czym najstarsze były teksty klinowe.
		ok. 2500-1500 p.n.e.	Kultura Indii.
		XIX p.n.e.	Egipcjanie tworzyli najstarsze biblioteki, tj. zwoje papirusów wraz z pierwszymi <i>exlibrisami</i> .
		?- 1750 p.n.e.	Hammurabi (władca Babilonii od ok. 1795 r. p. n. e.), wydał słynny <i>Kodeks</i> , mający również duże znaczenie wychowawcze.
		II poł. II tys.	Wynalezienie przez Fenicjan spółgłoskowego pisma alfabetycznego. Pismo to, nieco zmienione, przetrwało do II wieku n. e.
		ok. 1400 p. n. e.	Faraon Amenophis założył pierwszą w dziejach bibliotekę, której istnienie zostało udokumentowane.
ok. 1527- ok. 1407 p.n.e.	Prorok Mojżesz na górze Synaj w Jerozolimie otrzymał od Boga <i>Dekalog</i> , zwany „Dziesięciorgiem Przykazań”.		
		XII-X	W królestwie Izraela tworzone szkoły judaistyczne, lokalizowane przy synagogach. Do szkół tych uczęszczali jedynie chłopcy, a

			nauczycielami byli tam rabini – uczeni w piśmie, czyli prawie przekazanym Mojżeszowi na Górze Synaj.
		ok. 1012-932 p.n.e.	Powstanie szkół elitarnych w Izraelu (nauka czytania, pisania, historia, prawo żydowskie, muzyka i poezja sakralna).
972/1-932/1 p.n.e.	Salomon – król Izraela, autor ksiąg mądrościowych, np. <i>Pieśni nad pieśniami</i> , <i>Przypowieści</i> ; „Kto żałuje różgi nie nienawidzi swojego syna, lecz kto kocha, karci go zawczasu”.	I tys. p.n.e.	- Nastąpiła pisemna redakcja <i>Starego Testamentu</i> , choć po raz pierwszy określenia tego użył św. Paweł w <i>Drugim Liście do Koryntian</i> (3,14). - Wynaleziono cyfry fenickie, oparte na hieroglifach egipskich, podobne do systemu minojskiego.
		I tys.-VII p.n.e.	W starożytnej Grecji, w epoce homeryckiej (początek I tysiąclecia do VII wieku p. n. e.) życie i wychowanie w rodzinie zaczęło koncentrować się w małej rodzinie; w części zostało ono odzwierciedlone w <i>Iliadzie</i> i <i>Odysei</i> Homera.
		VIII p.n.e.	Ukształtowanie się języka łacińskiego, którym posługiwali się mieszkańcy Lacjum, tj. Latynowie (łac. <i>Latini</i> – mieszkańcy <i>Latium</i>).
		776 p.n.e.	Pierwsza Olimpiada w Olimpii, położonym na zachodnim Peloponezie, u stóp wzgórza Kronosa, od 582 r. organizowana w Delfach.
		VII p.n.e.	Król syryjski Assurbanipal założył bibliotekę w Niniwie.
ok. 640-ok.560	Solon – ateński mąż stanu, reformator - prawodawca, w jego ustawodawstwie uczeni dopatrują się początków szkół.	VII-V p.n.e.	- Ukształtowanie się dwóch ideałów wychowania: spartański, ateński. - Wychowanie spartańskie prowadzone na wzór wojskowy; naśladowane w epoce nowożytnej, np. w XX wieku nawiązywali do niego A. Hitler i J. Stalin.
551-479 p.n.e.	Konfucjusz – ojciec filozofii chińskiej, nazywany „królem nauczycieli”, w <i>Księdze Li</i> przekazał informacje o zasadach wychowania młodzieży; wg K. człowiek godny szacunku powinien posiadać: sześć cnót: mądrość, dobroć, sprawiedliwość, wierność, zgodność; sześć czynności: szacunek do rodziców,	ok. VI p.n.e.	W związku z ukształtowaniem się w starożytnej Grecji tzw. <i>polis</i> , tj. miast-państw i wzmocnieniem roli mężczyzn w tych jednostkach, zmieniła się funkcja rodziny. Rodzinie pozostała niejako przypisana wyłącznie funkcja prokreacyjna, a kobietę uznano za jednostkę nie w pełni wartościową.

	przyjacielski stosunek do braci, serdeczność wobec krewnych żony, przyjaźń z sąsiadami, zaufanie do otoczenia, współczucie wobec nieszczęść i krzywd; sześć sztuk: znajomość dworskiego ceremoniału, muzykę, strzelanie z łuku, kierowanie wozem, pisanie, umiejętności matematyczne.		
		ok. 600 do ok. 500 p.n.e.	Znane są najstarsze, zachowane napisy łańskie.
		VI-IV p.n.e.	Na ten okres przypadł największy rozkwit szkolnictwa chińskiego wraz z wynalazkiem pisma hieroglificznego.
		VI-I p.n.e.	Epoka hellenistyczna.
		po 538 p.n.e.	Rozbudowa systemu szkolnego w państwie izraelskim poprzez tworzenie szkół przy synagogach.
V p.n.e.	Początki myśli pedagogicznej – sofiści ojcami wiedzy pedagogicznej, <i>techné</i> – technika, gromadzenie wiedzy i zgodnego z nią postępowania.		
495 - 435 p. n. e.	Empedokles z Akragas – filozof grecki, według Arystotelesa, twórca retoryki; „ <i>Cztery korzenie wszystkich rzeczy: ogień, powietrze, woda i ziemia</i> ”.	II poł. V p.n.e.	Ukształtowanie się w Grecji systemu szkolenia, zw. <i>efebią</i> – przygotowanie do służby wojskowej obejmowało również ograniczone kształcenie umysłu i wychowanie obywatelskie. Ostateczny kształt efebii przybrała w wyniku reformy Epikratesa około 335 r. p.n.e.
ok. 485- ok. 425 p.n.e.	Herodot (Herodotos) z Halikamasu, zwany ojcem historii, w dziele <i>Historiae</i> po raz pierwszy użył określenia „historia”; „ <i>Nie lecz zła złem</i> ”.	V – IV p.n.e.	- Pierwsze szkoły w Atenach: u gramatysty, lutnisty i w gimnazjone. -Wszelstronne wychowanie ateńskie; Ateny ośrodkiem kultury, nauki i sztuki. Ateński wódz i mąż stanu Arystydes (540-467 p.n.e.) mówił: „ <i>Ateńscy nie sprzedadzą swoich swobód za wszystko złoto, jakie jest na ziemi i pod ziemią</i> ”.
485- 415 p.n.e.	Protagoras z Abdery – filozof-sofista, twórca empirycznej metody badań, agnostyk i relatywista: „ <i>Człowiek jest miarą wszystkich</i> ”	IV p.n.e.	- Silny rozwój nauki w Egipcie. Stolica tego kraju – Aleksandria stała się centrum naukowym ówczesnego świata. - Kształtowanie się trzystopniowego systemu szkolnego w okresie hellenistycznym, w tym szkół retorycznych.

	<p>rzeczy, istniejących, że istnieją, i nieistniejących, że nie istnieją”, „O każdej rzeczy można na równi rozprawiać za i przeciw”; autor dzieła <i>O bogach</i>.</p>		<p>- W Rzymie zaczęły powstawać szkoły elementarne.</p>
469-399 p.n.e.	<p>Sokrates - jeden z najwybitniejszych myślicieli starożytności, grecki filozof i nauczyciel, twórca metody dochodzenia do prawy poprzez dyskusję, znanej później jako heurystyczna (sokratyczna), krytyk głupoty i zarożumialstwa w życiu publicznym. W 399 r. skazany za śmierć pod zarzutem niewiary w bogów, proponowanie Ateńczykom nowych bóstw i „psucie młodzieży”.</p>	ok. 450 p.n.e.	<p>W Rzymie spisano <i>Prawa XX Tablic</i>, nauczane w szkole rzymskiej aż do czasów cesarza Justyniana, który skodyfikował prawo rzymskie (<i>Kodeks Justyniana</i>).</p>
		440 p.n.e.	<p>Wynalazek w starożytnej Grecji <i>abakusa</i> (<i>abaka</i>) – urządzenia ułatwiającego liczenie, pierwowzoru liczydła i maszyn liczących; była to specjalna deska z wyżłobionymi rowkami, przedstawiającymi kolejne potęgi dziesięciu.</p>
		III p.n.e.	<p>- Stolica Egiptu, Aleksandria stała głównym ośrodkiem badań naukowych. Król Egiptu Egiptu, Ptolemeusz I Soter (ok. 367-282 p.n.e.) założył <i>Bibliotekę Aleksandryjską</i> oraz <i>Muzeum</i>. Na przełomie 48 i 47 r. p.n.e. zniszczona przez wojska Cezara, zaś w 641 r. spalona przez kalifa Omara.</p> <p>- Rozkwit szkolnictwa hellenistycznego – gimnazjum</p>
436-338 p.n.e.	<p>Isokrates – mówca grecki, organizator szkolnictwa greckiego i wzorcowej szkoły wymowy w Atenach; <i>O zamianie majątku</i>: „Jakie wychowanie młodzieży, taki będzie los państwa”.</p>	390 p.n.e.	<p>W Atenach Isokrates założył własną szkołę retoryczną, która była prototypem szkoły ogólnokształcącej. Stała się ona wzorcem szkoły helleńskiej.</p>

<p>427-347 p.n.e.</p>	<p>Platon – twórca wielkiego systemu pedagogicznego, ojciec wychowania przedszkolnego i pierwszego systemu szkolnego; człowiek jest istotą dwoistą, złożoną z doskonałej i boskiej duszy oraz materialnego ciała; <i>Rzeczpospolita (Politeis), Dialogi, Prawa (Nomi)</i>, gdzie zastosował wyraz „matematyka”.</p>	<p>ok. 387-385 p.n.e.</p>	<p>W Gaju Akademosia Platon założył <i>Akademię</i>, zw. później <i>Akademią Platońską</i>; zlikwidowana w 529 r. n.e. przez cesarza Justyniana. Na jej czele stał scholarcha, najpierw wyznaczany przez Platona, potem wybierany przez głosów.</p>
-----------------------	---	---------------------------	---